

«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱ
Ն

ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման՝ «Էպոսի դերը հայրենասիրության և ազգային արժեհամակարգի ձևավորման գործում»

Առարկան՝ Հայոց լեզու և գրականություն

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Անահիտ Մովսիսյան

Ուսումնական հաստատություն՝ Լճափի միջնակարգ դպրոց

Երևան 2023

Բովանդակություն

Ներածություն

3

Էպոսի ստեղծումը և գրական մշակումները

7

Արժեքային համակարգի ձևավորումը և էպոսի դասերը

8

Էպոսի ուսուցման մեթոդաբանությունը:

4

Եզրակացություն

5

Օգտագործված գրականության ցանկ

7

Հավելված 1.....8

Ներածություն

Թեմայի արդիականությունը: Արդի ժամանակներում, մի կողմից, լայն հնարավորություններ են ստեղծվում տարբեր պետությունների և ժողովուրդների միջև երկխոսություն հաստատելու և սոցիալ-մշակութային խոչընդոտները հաղթահարելու համար, մյուս կողմից՝ մշակութային հավասարեցման, բարոյական և արժեքային համակարգերի վերափոխման գործընթացներ, միտումներ. համամարդկային արժեքների միասնական հարթակի ձևավորում՝ պահպանության հիմնախնդիրների արդիականացում և ողջ մարդկության ազգային ինքնության արդիականացում: Գլոբալիզացիայի գործընթացների պատճառով ազգային և կրոնական հողի վրա հակամարտությունները գնալով ավելի ու ավելի են խորանում: Փոփոխությունների և փոխակերպումների հետևանքով առաջացած խառնաշփոթն ամենուր նպաստում է «ինքնության խուճապի» տարածմանը, հատկապես, երբ արագ կողմնորոշվելու անհրաժեշտությունը մեծանում է, իսկ ինքնության ճգնաժամը խորանում է փոփոխության հորձանուտում: Նման պայմաններում «ես»-ն առավել քան երբևէ կարիք ունի «Մենք»-ի պաշտպանությանը: Այսպիսով, փոփոխվող իրականության մեջ զանազան մարտահրավերներին դիմակայելու համար դրանք դառնում են անխուսափելի:

Ազգային ինքնության խնդիրը հայի համար կարևոր է առաջին հերթին այն պատճառով, որ հայերը սպռված են աշխարհով մեկ, որտեղ ուժացման վտանգն ավելի մեծ է: Նույն խնդրի առաջ է կանգնած հայ հասարակության այն հատվածը, որն ապրում է հայրենիքում և կապված չէ ազգային արժեքների հետ: Հայտնի է, որ ազգային ինքնության համակարգը բազմաշերտ է և ներառում է մի շարք բաղադրիչներ, այդ թվում՝ որոշակի մարդաբանական առանձնահատկություններ, հոգեվիճակ, լեզուն, կրոնը, մշակույթը և այլն: Ինքնության կառուցվածքում մեծ նշանակություն ունի նաև պատմական հիշողությունը, որի օգնությամբ իմաստավորվում է տվյալ ժողովրդի անցյալը և հյուսվում նրա ինքնության «սարդոստայնը»: Այս հիշողությունից կառչած են ոչ միայն անցյալի իրադարձությունները, այլև պատմական իրողությունների սեփական ընկալումն ու մեկնաբանությունը: Ընդ որում, խոսքը ինչպես գրավոր, այնպես էլ բանավոր պատմության մասին է, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի ինքնատիպությունն ու իմաստը պահպանելու իր ձևը, բանավոր հիշողությունը լավագույնս արտացոլում է այն ամենը, ինչ պարզվել է պատմագիտության բնագավառում: Այս առումով բանահյուսության իմաստն անշրջելի է, քանի որ այն թույլ է տալիս բացահայտել ինքնության խորը շերտերը, որոնք, մնալով գրավոր պատմության էջերից դուրս, մշակույթի մեջ դրսևորվել են որպես առասպել, հեքիաթ, էպոս և այլն: Ժամանակի կործանարար ազդեցությունը, դրանք չեն մոռացվում, այլ փոխանցվում են սերնդեսերունդ՝ հանդես գալով որպես հավաքական ինքնության մի տեսակ

«այցեքարտ»: Հաշվի առնելով ազգային ինքնագիտակցության մեջ բանահյուսության, մասնավորապես էպոսի դերն ու նշանակությունը, ատենախոսության մեջ հետազոտության առարկա է դարձել «Մասնա ծոեր» էպոսը: Հայկական էպոսն արտահայտում էր հայի հավաքական կերպարը՝ նրա բոլոր ներքին հակասություններով, սխրանքներով ու դավաճանություններով, մեծ գործերով ու ազգային անտարբերությամբ, այլատյացությամբ և անփոփոխ անձնուրացության դրսևորումներով: Էպոսի հերոսների կերպարները առասպելաբանորեն դրսևորել են հայ մարդու հոգեկանի առանձնահատկությունները՝ «հագնված» սյուժեներով, այլաբանական հարվածներով ու խորհուրդներով ծածկագրված, գաղտնազերծելու ցանկությամբ ու բազմակողմանի փորձաքննությամբ: Հայկական բարոյական արժեհամակարգն արտացոլված է հայկական էպոսում, հիմնաքարային գաղափարներ, ուղղված բազմաթիվ հումանիտար խնդիրներին, որոնց ուսումնասիրությունը արդիական է քաղաքակրթական շարժումների համատեքստում: Էպոսն արտացոլում է ազգային ինքնագիտակցության արքետիպային առանձնահատկությունները, որոնք կարելի է բացահայտել՝ հնարավորություններ ընձեռելով խնդիրների մշակութային նորացման՝ այսօրվա իրականության բազմաթիվ թերությունները հասկանալու, ախտորոշելու և հաղթահարելու համար: Տարբեր հումանիտար գիտությունների հետազոտողներ ընդգծում են էպոսի էական նշանակությունը ազգային արժեքների ձևավորման և պահպանման գործում՝ փաստելով այդ հավաքական և բացառիկ ստեղծագործության հսկայական դերը ազգային ինքնության արդիականացման և նորացման բարդ գործընթացում և դրա ուսուցման կարևորությունը:

Հետազոտության օբյեկտը հայոց ինքնությունն է և արժեհամակարգը, առարկան՝ հայոց ինքնության դրսևորումները «Մասնա ծոեր» հայկական էպոսում և արժեհամակարգի ձևավորման հիմքերը, որոնք կնպաստեն դպրոցականների ազգային ինքնության ընկալմանն, ձևավորմանը, պահպանմանը և փոխանցմանը:

Հետազոտության նպատակն ու խնդիրները: Ուսումնասիրության նպատակն է ամփոփել նախորդ արժեքավոր ուսումնասիրությունների արդյունքները, «Մասնա ծոեր» հայկական էպոսը փիլիսոփայական վերլուծության ենթարկել նոր հիմնախնդիրների և հետազոտական մոտեցումների առումով, վեր հանել էպոսի իմաստային, արժեքային, էթիկական շերտերը, հայ մարդու հոգեվիճակի առանձնահատկությունները : Գտնել և մշակել էթնիկական առանձնահատկությունների դասավանդման մեթոդներ և սկզբունքներ:

Այս նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է լուծել հետևյալ խնդիրները.

1. էպոսում հայտնի պատմական և դիցաբանական դպրոցները վերլուծել Մասնա Ծոերի էպոսը հայեցակարգային դրույթների համատեքստում, պարզելու նրա պատմական և դիցաբանական շերտերի փոխհարաբերությունները:
2. Բացատրել էպոսի ծագման հարցերը, առասպելի ու էպոսի փոխհարաբերությունները, վերլուծել դրանց մասին հիմնական էպիկոլոգիական պատկերացումները.
3. Հայկականությունը ընկալել հայության արդիականացման համատեքստում իմաստաբանական, գոյաբանական, մարդաբանական, արժեքային և բարոյական գաղափարները:

4. Հայկական էպոսի ճյուղերի գլխավոր հերոսների կերպարների ու վարքագծի վերլուծության միջոցով ներկայացնել հայկական հոգեբանական արքետիպային առանձնահատկությունները և հայկական հոգեբարոյական նկարագրի առավել ամբողջական պատկերը:

5. Ուսումնասիրել «Սասունցի Դավիթ» էպոսում արտացոլված ազգագրական և քրիստոնեական տարրերի ուսումնասիրման հնարավորությունները գրականության դասագործընթացում:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքը: Հետազոտության մեթոդաբանական հիմք հանդիսացել են ինչպես փիլիսոփայական մեթոդները՝ համագիտական ու տրամաբանական, պատմահամեմատական, (ինդուկցիա և դեդուկցիա, վերլուծություն ու համադրություն, համանմանություն, վերացարկում, ընդհանրացում), դիալեկտիկական, այնպես էլ ազգային ինքնության ուսումնասիրության պրիմորդիալիստական (էութենապաշտական, գոյաբանական) և կոնստրուկտիվիստական մոտեցումները, որոնք հնարավորություն են ընձեռել բացորոշել ազգային ինքնության էութենական բովանդակությունը, նորովի ուսումնասիրել «Սասնա ծռեր» էպոսը և բացահայտել նրանում արտացոլված փիլիսոփայական գաղափարներն ու ազգային ինքնության արքետիպային դրսևորումները: Հետազոտության համար մեթոդաբանական հիմք են հանդիսացել նաև ազգային ինքնության փիլիսոփայական, հոգեբանական, ազգաբանական, մշակութաբանական հետազոտությունները:

Հետազոտության կառուցվածքն ու ծավալը: Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, հիմնական բովանդակությունից, եզրակացությունից, օգտագործված գրականության ցանկից:

Էպոսի ստեղծումը և գրական մշակումները

«Սասնա ծռերը» հայ ազգային էպոսն է, ստեղծվել է միջնադարում՝ արաբական արշավանքների ժամանակ: «Սասնա ծռերը» հայտնաբերել և ամբողջությամբ գրառել է Գարեգին Սրվանձտյանը, 1873-ին: Էպոսի գաղափարը հայ ժողովրդի հերոսական պայքարն է թշնամիների դեմ: «Սասնա ծռերը» բաղկացած է 4 ճյուղից, որոնցից յուրաքանչյուրը կոչվում է հերոսների անունով՝ «Սանասար և Բաղդասար», «Մեծ Մհեր», «Սասունցի Դավիթ» և «Փոքր Մհեր»: «Սասնա ծռերի» ամենաբնորոշ գիծը հայ դյուցազունների անպարտելիությունն է: Իր սիրելի հերոսներին ժողովուրդն անվանել է «ծռեր», այսինքն՝ խենթ քաջեր: Նրանք աչքի են ընկնում գեղեցկությամբ, դյուցազնական ուժով ու զորությամբ, որը ստանում են մայր բնությունից, հայրենի հողից ու ջրից: Սասնա հերոսները որքան էլ աստում են բռնությունն ու ստրկությունը, կռվում թշնամիների դեմ, բայց ամենևին դաժան ու անհոգի չեն: Նրանք կռվում են միայն իրենց հայրենի հողը պաշտպանելու համար, երբեք իրենք չեն հարձակվում ուրիշի վրա: Էպոսը իր մեջ կրում է խաղաղության, ընտանիքի, մեծին հարգելու գաղափարը, որի համար 1964թ. Էպոսը վիպերգերի միջազգային մրցույթում ճանաչվել է լավագույնը: Էպոսի ամբողջական, մշակված տարբերակը 1939թ.

թարգմանվել է ռուսերեն, թարգմանվել է նաև ֆրանսերեն, չիներեն, անգլերեն, գերմաներեն, վրացերեն, ադրբեջաներեն և այլ լեզուներով:

«Մասնա ծոերը» հայտնաբերել և ամբողջությամբ գրառել է Գարեգին Սրվանձոյանը 1873-ին, Մշո Առնիստ գյուղում, երեսփոխան Կրպոյից և հրատարակել Կոստանդնուպոլսում «Գրոց ու բրոց և Մասունցի Դավիթ կամ Մհերի դուռ» : Երկրորդ տարբերակը 1886-ին էջմիածնում գրի է առել Մանուկ Աբեղյանը՝ Նախո քեռի Մոկացուց և հրատարակել Շուշիում «Դավիթ և Մհեր» : Նորանոր տարբերակներ են գրառել Գ.Հովսեփյանը, Խ.Դադյանը, Ս.Հայկունին, Ա.Աբեղյանը, Ե. Լալայանը, Կ.Մելիք-Օհանջանյանը, Ա.Ղանալանյանը և ուրիշներ: 1938-1939 թթ. «Մասնա ծոերի» 1000-ամյա հոբելյանի առթիվ մինչ այդ գրառված 60-ից ավելի պատումների հիման վրա, Մ.Աբեղյանի, Գ.Աբովի, Ա.Ղանալանյանի խմբագրությամբ հյուսվել-կազմվել է մեկ միասնական համահավաք բնագիր «Մասունցի Դավիթ» : Վեպի մեկ այլ համահավաք բնագիր է կազմել Տ.Չիթունին Փարիզում «Մասունական»:

Արժեքային համակարգի ձևավորումը և էպոսի դասերը

Հայոց պատմական ճակատագրի շրջադարձերի նմանություն-նույնականություն-կրկնությունը ձևավորել է աշխարհայացք, ըստ որի սերունդները դասեր չեն քաղում պատմությունից և համակարգված կրկնում են իրենց նախորդների սխալները: Ո՞րն է պատճառը, արդյոք սերունդները մակերեսային են, ընկալման հետ կապված խնդիրներ ունեն, դասը սխալ է մատուցվում, թե դասավանդվող առարկան հայ գեղարվեստական և փիլիսոփայական մտքով չի կարող որոշվել, արդյունքում՝ ինքնությունը: պահպանման դասընթացը չի՞ ձևավորվել և որպես գիտելիք փոխանցվել սերունդներին: Ազգային երթի տարբեր փուլերում հաստատված-արձանագրված ազգային կործանարար իրադարձությունների պարբերականությունը տեսականորեն չի վերլուծվել-ընդհանրացվել, և էթնոհոգեբանության վրա հիմնված համարժեք կենսափիլիսոփայությամբ պատմական հանգամանքներին հակադրվելու պատճառով հնարավոր կլինի միայն բացահայտել և կանխել օտարերկրացու դավադրությունը թե՛ անձի քայքայման, թե՛ երկրի քաղաքացիություն չունենալու մակարդակով: Լայն իմաստով, օտարների կողմից պարբերաբար հալածվող և էթնիկ կոտորածների ենթարկվող ազգը պետք է մշակեր և զարգացներ հոգևոր համակարգեր, որոնք պահպանում էին սեռը, որն անուղղակի, փոխաբերական կամ ուղղակիորեն իրացվում է հավաքական պատմամշակութային ժառանգության կողմից: Ազգի. գեղագիտական մտածողությունը «Մասնա ծառը» ժողովրդական էպոսում. Այս իմաստով հայ էպոսը դաս չէ, այլ ամբողջական համակարգված ընթացք, որը վստահում է ապագայի ընթերցողներին ճիշտ կարդալ իրենց հերոսների ճակատագրերը, գործերն ու սխալները:

Հրանտ Մաթևոսյանն առաջ է քաշում հայ էպոսի ճիշտ ընթերցման գաղափարական ինքնատիպ մեկնաբանություն. Ելնելով դրա դրույթներից և երբեմն հակասելով՝ մենք կփորձենք ներդաշնակեցնել էպոսի դասերը:

Ամբողջությամբ տանք այն հատվածը, որում խտացված է Հ.Մաթևոսյանի կարծիքը, որն ակնհայտորեն տարբերվում է էպոսի հայտնի կամ կանոնական հատվածներից.

«Մեր էպոսն ինձ համար ուղղակի հայ ողջ մշակույթի գագաթն է: Հենց Փոքր Մհերի ճյուղը: Ժողովրդի, ասացողի, ասացողների մտավոր գործունեությունը կարծես չի գորել ձեփելու, կերտելու, ծավալելու, ուռուցիկ դարձնելու ևն գլխավորը, որ մի անգամ հանճարի միտքը կռահել է: Էսօր մեր իրականությունը Փոքր Մհերի անիրական իրականությունն է: Խուսափուկ, անորոշ թշնամի և իրական պարտություն: Ո՞վ է կարողանալու մարմնավորել էս բոլորը: Մեր մտքից, մեր տեսադաշտից խուսափող թշնամուն, մեր մտքի եզրերին երբեմն առնչվող, բայց երբեք մեր մտքից կլանվող այս վիճակն ո՞վ է մարմնավորելու: Դավիթն է ընդգծվել, Դավիթն էր անհրաժեշտ ազգային զարթոնքի մեր իրականությանը, իրական Դավիթ, իրական թշնամի, իրական հաղթանակ: Դրանով գրականության բուն էությունից հեռացավ հայ գեղարվեստա-փիլիսոփայական միտքը, չնայած ակնհայտորեն Մհերի վիճակն էր կրկնվում և առանձին, նույնիսկ խոշոր անհատականությունների, և կուսակցությունների, և ողջ հայ իրականության ճակատագրերում: Եվ «Դատավարությունը» պետք է գրվեր ոչ այստեղ և ոչ այն ժամանակ, այլ հետո և Եվրոպայում. անիրական թշնամու պես մահը կգա, ուղղակի ժպտալով քեզ մեռնելու կհրավիրի իրական աղբանոցում, իսկ դու մահվան այլ պատկերացում ունեիր: Մեկ էլ Խմբապետ Շավարշն է Մհերը՝ տիտան, քաջ, ողբերգական ու ծիծաղելի: Իմը դեռ ճանապարհին է: Ձեռագիր «Մեսրոպս» տղայի իմ իսկապես հանդգնությունը, վիրավորելու չափ քաշքշեցին ու դեսուդեն արին. »: (Հր. Մաթևոսյան)

«Ինձ համար մեր էպոսը պարզապես ողջ հայ մշակույթի գագաթնակետն է», - ասել է Հր. Մաթևոսյանը: Մենք գնահատում ենք սահմանումը և փորձում ենք բացահայտել արվեստի ամենապարզ ճշմարտությունը, որը բխում է այս սահմանումից, եթե էպոսը ազգի մշակութային գագաթնակետն է, ապա ժողովրդի էպիկական միտքը բյուրեղացավ և պատկերեց պատմական ճանապարհի շրջադարձային նվաճումները, հակասությունները, տեսակների պահպանման, ոչնչացման և դիմադրության համազգային մեխանիզմները: առաջ քաշեց ազգային ինքնության պահպանման ծրագիր. Փաստորեն, Հրանտ Մաթևոսյանն առաջարկում է այս ծրագրի բացահայտման և հաստատման նախադրյալները, որոնք մանրամասնելու և վերլուծելու կարիք ունեն: (Հր. Մաթևոսյան)

Նա բացահայտում է էպոսում ոչ միայն հայկական հաղթանակների, այլև պարտությունների տրամաբանությունը՝ տազնապով բացահայտելով, որ հայ գեղարվեստական ու փիլիսոփայական միտքը գաղափարական սխալի կամ պատմության թերի տարանջատման և պատմական փաստերի մշակութային իրացումների պատճառով վտարվել է. Հայկական էթնոհոգեբանությունից այն հոգևոր կարգը, որը պահպանում է ըմբռնման անհանգստության և վտանգի հեռատեսության տեսակը, որի արդյունքում ազգային ինքնությունը վտանգի տակ էր: Ինչու Հր. Մաթևոսյանի ուշադրության կենտրոնում է «Փոքր Մհերի ճյուղը», քանի որ այն ավելի քան ողբերգականորեն խտացնում է Սասնա Ջարմի նախորդ սերունդների սխալ պահվածքի ճակատագրականությունը, որը էպոսի նախորդ ճյուղերում հնչում էր որպես մահացող ինքնության ահագանգ:

Հաջորդ միտքը կարծես մի տեսակ հակադրություն է առաջ քաշում.

«Կարծես թե ժողովրդի մտավոր ուժը, խոսողը չկարողացավ կաշել, ստեղծել, ընդլայնել և անել այն գլխավորը, ինչը ժամանակին կռահել էր հանճարի միտքը»:

Մենք չենք համարձակվում համաձայնվել հեքիաթասացների մտավոր ուժի մասին դիտարկմանը, և վկայելով հայ էպոսի գլխավոր հերոսների ճակատագրերի՝ զարգացման տրամաբանության մասին՝ կգարմանանք և կհիանանք ժողովրդի՝ հեքիաթասացների մտավոր ուժով. ովքեր մտան նրանց միջնորդությամբ էպիկական պատմվածքի տարածություն: (Հր. Մաթևոսյան)

Էպոսի առաջին պատկեր-գործողությունների և հերոսների գործողությունների նույնիսկ մակերեսային քննությունը բացահայտում է բանավոր գործողության ճակատագրականությունը Մասնա տան ձևավորման և զարգացման պատմության մեջ: Ուխտ, միություն, երդում օտարի կամ թշնամու հետ, կամ դրա խախտումը, սուտ երդում տվող լինելը՝ Մասնա, առհասարակ, երկրի, պետության հերոսների կայացման-պահպանման կամ կործանման-անկման պատճառ: Ուխտը, երդումը կամ դաշինքը հողաշինական, ազգայնական նպատակ ունեն միայն Ծովինար ու Արմաղանի հերոսուհիների գործողություններում, որոնց արդյունքում ծնվում ու շարունակվում են Մասունի դուցազունները, բայց ավելի լայն իմաստով: Մնացած բոլոր դեպքերում դա սպառնում է ազգային ինքնությանը և խարխլում պետականության հիմքերը, ինչը, ի վերջո, հանգեցնում է պետականազրկության: Մեծ Մհերը նախնական պայմանագիր կկնքի անհատին սպառնացող թշնամու հետ: Անձնագոհության այս արարքը երդվյալ թշնամու՝ Մսրա Մելիքի հետ, ով իր քաղաքականությամբ հիմնականում պետք է հավատար իր բարձրագույն նպատակին՝ Մասնա կայսերական պալատի կործանմանը և Մասնա տան գրավմանը, արդյունք էր. անխոհեմություն, քաղաքական գոյության հիմնական կանոնների անտեղյակություն, դիվանագիտական անհեռատեսություն և անհեռատեսություն: Նա միակ ասպետը չէր, ով իրավունք ուներ իրեն զոհաբերել հանուն բարոյական բարձրագույն արժեքների՝ երդումը դրժելը համարելով անբարոյական, հակասսպետական, հակամայրական և, ի վերջո, հակաթեմական: Նա երկրի տերն ու խարխիսն էր, ազգային ինքնության պահպանն ու իրավահաջորդը, պետության հենասյունը, որի վրա բարձրանալու ու զարգանալու էր իշխանական համակարգի ավանդույթը: Հայության ազգային պատասխանատվության մակարդակը տված խոստման առնչությամբ իսկապես բարձր է, և դա վկայում է ազգային բարոյականության կատարյալ մակարդակի մասին, հետևաբար, անհրաժեշտ էր չափազանց զգույշ լինել ցանկացած պայման կամ դաշինք կնքելիս: Նրա մեղքի համընդհանուր կարողությունը կսարսափեցնի Մհերին, երբ նա լսի իր սերմը կողոպտողի պատգամը որդուն՝ հանգցնելու այն երկրի ճրագը, որտեղից ծնվել է, սա օտար մոր պատգամն է որդուն. ապագա տիրակալը, որին մայրը միտումնավոր զրկում է «օտար» հոր հանդեպ որդիական զգացմունքներ ապրելուց, քանի որ պետության ղեկավարման աշխատանքը հուզական տեսարան չէ, այլ սառը և սթափ, հավասարակշռված և խելամիտ գործընթաց: Ուստի թագավորները գահը ժառանգում են իրենց որդիներից, իսկ թագավորներին մեծացնում են իրենց մայրերը: Հիշենք Ալեքսանդր Մակեդոնացու մոր դաստիարակության դաժան ծեսերը, որոնց օգնությամբ նա համոզեց իր փոքրիկ որդուն, որ նա սերում է օձից, և ոչ թե սովորական մարդուց, և նա՝ ապագա համաշխարհային տիրակալը, համոզված էր, որ սերում է Հերկուլեսից: Արդյունքում ապագա աշխարհակալը հնազանդվեց օձի հանգստությամբ և արիստոտելյան իմաստությամբ: Մանկուց Իսմիլ-Խաթունը որդու մեջ սերմանել է հայրենասիրական և ինքնապահպանման էթնոհոգեբանական կեցվածք, որը երբեք չի դարձել հայ դուցազունների հայ մայրերին դաստիարակելու

մեթոդ, քանի որ իրենց հայրերի անխոհեմ պահվածքի արդյունքում նրանք զրկվել են մայրական կենսական ուժից, որը ձևավորում և ուղղորդում է անհատականությունը: Երկարատև որբությունը Դավթին և Փոքր Միերին զրկեց ինքնապահպանվող և մեծ իմաստով ազգայնական համակարգ ժառանգելու իրավունքից, իսկ օտարի հետ համակեցությունը պահանջում էր ծայրահեղ զգուշություն, ճկունություն և հեռատեսություն, անապահովության և անհանգստության զգացում: Եվ այս ամենը պետք էր սովորել մանկուց: Այլ կերպ ասած, յուրաքանչյուր հայի, հատկապես երկրի իշխող սերնդի հոգեվիճակը պետք է դաստիարակվեր աճող անհանգստության, մոտայուտ վտանգի կանխազգացման հիման վրա, պատրաստ լինելով դիմագրավելու հնարավոր հարձակմանը (ուժային կամ բարոյական) կամ համարժեք պատասխան տալ հակահարձակմանը: («Մասունցի Դավիթ»)

Սրանք ի վերուստ տրված տոհմային առաքինություններ էին, և նրա նախորդների ճակատագիրը, մասնավորապես՝ հոր ուխտի դրամատիկ հետևանքները, կխափանեին նրա կյանքի ուղին և կկանգնեցնեին պետականության ավանդույթի առաջընթացն ու ամրապնդումը: Տարօրինակ կնոջ հմայքին ենթարկվելը և անխոհեմ երդում տալը նույնպես կկործանի որդուն՝ սպառնալով պետականության կայացմանը: Միերի ու Դավիթի հաղթանակները ապապատմականացվեցին. դրանք կարելի է անվանել կարճ հաղթանակներ և երկար պարտություններ: Կեղծ ուխտով պարտադրված մահը դարձավ Մեծ Միերի վերջնական պարտությունը: Ո՞վ պետք է ցեղը պահպանելու և պետություն կառուցելու գաղափարը փոխանցեր հայ գահաժառանգին, ով պետք է բարձրացներ նրան որպես գահաժառանգ: Հայ Դավթին, որ ծնվել էր թագավոր դառնալու համար, մենք դատապարտեցինք որբ հովվի կարգավիճակի, իսկ հրեաները հովիվ Դավիթին թագավոր դարձրին:

Գեներն ու հայրենիքը նրան տիտանական ուժ էին տալիս, իսկ գահը նրան պետք է բարձրացներ, սովորեցներ երկիրն ու ժողովրդին կառավարելու ռազմավարություններ, ոչ թե գայլերին ու ոչխարներին արածեցնելու ստիպել, թեև նա զրկված էր նրանց գիտելիքներից: Դավիթը մանուկ հասակում արգելափակված էր՝ մեծ իմաստով զրկված ինքնաճանաչման բոլոր լծակներից: Համաժողովրդական կոնսենսուսը ստեղծված ազգային կոնֆլիկտային իրավիճակից միակ ելքը տեսնում էր անժամանակ հեռացած Արմաղանին փոխարինող գտնելու մեջ: Եթե կորեկի դաշտում պառավի մայրական խորհուրդը չլիներ, Դավիթը զոհ կգնար, ինչպես մատաղի գառը: Նա ուզում է պառավին մայր դարձնել այսպես՝ որդիական սիրով:

Մեզ պետք է մեր հսկա մայրիկը: Քիչ ֆիզիկական ուժ կար այս աշխարհում Ե՛վ Արմաղանը, և՛ Խանդութը մահվան մասին որոշում կայացնելիս պետք է հոգ տանեին իրենց զավակների ապագայի, ընդհանուր իմաստով հայրենիքի ապագայի մասին և չդառնային իրենց ներքին ապրումների զոհը: Մինչդեռ թշնամու կամ ուրիշի կանայք ու մայրերը հույզերի առատությունից այդքան արագ ու անդառնալի չեն կտրվել: Իսմիլ Խաթունը որդու մահից հետո չի սգում կորստի ցավը, այլ արագորեն քայլեր է ծրագրում երկրի ապագան ճիշտ կազմակերպելու համար: Նա անմիջապես Դավթին առաջարկում է ամուսնանալ Մելիքի կնոջ հետ: («Մասունցի Դավիթ»)

Եթե ներդաշնակեցնենք հայկական էպոսի դասերը, ապա ստացվում է հետևյալ պատկերը. Մասնա իշխանների երկրից օտարման ու ոչնչացման գործընթացը սկսվում է Մեծ Միերից, ով զոհ դարձավ թշնամու ծրագրած ուխտի, արդյունքում՝ գլխատված երկիր, որբ գահաժառանգ, որը երբեք ի վիճակի չի լինի թոթափել

որբության բեռը ներսում թաքնված ու կեղծված ճշմարտությամբ, դրսում՝ նենգ իրականության շնորհիվ: Միերի և Դավթի կործանման հիմքում դրված է օտարին տրված ուխտի կամ դաշինքի գործոնը: Քողարկված թշնամին, հենվելով ազնվական արյան կրողների բարձրագույն արժանիքների վրա, հետևողականորեն ձգտում է մոլորեցնել, երկիրը շեղել պետական ուղուց, դեպի անգորության, կորզել ամենաարժեքավորն ու հիմնականը՝ սերմը, գենը, արյունը: Սա կողոպուտներից ամենավտանգավորն է, գողությունը ազգային ինքնագիտակցություն է, որը նպատակաուղղված հետևողականությամբ կիրառվում է Իսմիլ խաթունների և Չմշկիկ սուլթանների կողմից մինչև այսօր. իրենց ծրագրված «սիրով» նրանք մեզնից խլում են կայսերական գենը, բայց և նրանց խաբեությունից-չարությունից կաթելով պտղի արյան ու գիտակցության մեջ՝ ուղղորդելով հայի ինքնության ոչնչացմանը:

Ուստի Փոքր Միերի անիրական իրականությունը ձևավորվել է նախորդների անխոհեմ, չհամակարգված գործողությունների արդյունքում: Փոքր Միերը հոր ու պապի սխալների պարտադրված ժառանգորդն էր: Որբությունը սերնդեսերունդ դարձավ հայ արքաների բախտը: Հայ կայսերանական գենի վերջին կրողը վտանգի տակ էր: Թերևս Փոքր Միերի բանտարկությունն Ագռավաքարում բարեպաշտ փորձ էր փրկելու վտանգված սերմը:

Էպոսի ուսուցման մեթոդաբանությունը

Ժողովրդական այս ստեղծագործությունն ազատագրական պայքարի պատմություն է: Իրավացի է Հովհաննես Թումանյանը . <<Էն ժողովուրդները, որոնք աշխարքում ապրել են լայն կյանքով ու բարձր ձգտումներով , միշտ ունեցել են իրենց դյուցազնական ու հերոսական դարաշրջանները՝ լիքը հրաշքներով ու առասպելներով: Ժամանակի ընթացքում սրանք, ի մի հավաքելով իրենց հերոսական դարերի առասպելները և իրենց պատմության մեծ հիշողությունները, հյուսել են իրենց ազգային էպոսը: Հայկական էպոսը հայ ցեղի ապրած կյանքի ու հոգեկան կարողությունների հոյակապ գանձարանն է ու իր մեծության անհերքելի վկայությունը աշխարքի առջև: Ահա հայ ժողովուրդը՝ խտացած իր ազգային էպոսի՝ <<Սասունցի Դավթի>> մեջ: >> Մտագրոհով փորձում ենք վեր հանել աշակերտների նախնական գիտելիքները: Նրանց մտքերը խմբավորելով՝ կարողաքնում ենք ամբողջացնել էպոսի բնութագիրը: Էպոսը ազգի հավաքական էության հայելին է, ինչպիսին ժողովուրդն է, այնպիսին էլ էպոսն է: Ճշգրտորեն արտացոլում է ժողովրդի կյանքը: Խորապես ազգային է, պարտադիր է պատմականությունը: Երբ խոսում ենք էպոսի գլխավոր հերոսի՝ Դավթի մասին, բնութագրում ենք մեր ժողովրդին: Այդպես տարբեր հերոսներ ներկայացնում են իրենց ժողովուրդներին. Աքիլեսը՝ հույներին, Միդը՝ իսպանացիներին, Ռոստամ Զալը՝ պարսիկներին:

Եզրակացություն

Այսպիսով, համեմատելով հերոսի և ժողովրդի փոխհարաբերության էպիկական և պատմական ձևերը, մենք, առաջին հերթին, ևս մեկ անգամ համոզվում ենք, որ հայկական էպոսն իսկապես հայելին է հայ կյանքի և պատմական փորձի, որն արտացոլում է հայ մտքի արքետիպային ձևերը, իսկ հայ պատմական կյանքն իր փուլերում ճակատագրական է, այն կարծես որոշակի իմաստով արտացոլում է նոր իրականությունը, այսինքն՝ առասպելական-ռոմանտիկական և պատմական իրականությունը որոշ առումներով նման են միմյանց: Բայց եթե էպոսում իրադարձությունների զարգացումն ունի «երջանիկ ավարտ» (հերոսները հաղթում են թշնամուն), ապա իրական կյանքում իրադարձությունների նման ընթացքը, անհրաժեշտ նախապատրաստական գործողությունների և միջոցների բացակայության դեպքում, կարող է և մեծ մասամբ. ողբերգական հետևանքներ ունենալ մարդկանց համար:

Երկրորդ՝ հերոսի և ժողովրդի փոխհարաբերությունների էպիկական և պատմական ձևերը բովանդակությամբ այնքան մոտ են, որ կարող են հիմնվել այն բանի վրա, թե ինչ կարող ենք խոսել հայ ինքնության հերոս ժողովրդի մասին՝ որոշակի հարաբերական արխետիպերի առկայության մասին:

Կոնֆորմիստներ, հոգու խորքում նրանք ցանկանում են ապրել ազատ, անկախ, բայց չեն ցանկանում զրկանքների և զոհաբերության գնով փոխել իրենց ստրուկի «ապահով» կարգավիճակը, նրանք անիմաստ են համարում ապստամբության և ազատագրական պայքարի փորձերը, կասկածում են ապստամբների արկածների հաջողությանը. , հետևաբար, որպես կանոն, խուսափեք նրանց նախաձեռնություններին մասնակցելուց: Հերոսներն էլ, փաստորեն, ծանոթ չլինելով իրավիճակին, արտաքին քաղաքական ուժերը լարվել են թշնամու մտադրություններին, ուժեղ ու թույլ կողմերին ժողովրդի հոգեբանությանն ու մտածողությանը:

Մի կողմից՝ հարմարվողական հանդուրժող մարդկանց կիրքը, սպասումը, զգուշավորությունը, փոփոխության տագնապը, առանց սեփական ջանքերի փրկության ակնկալիքը, մյուս կողմից՝ հերոսի մղումները՝ ռոմանտիկ, բայց, հաճախ անպտուղ քաջություն, ժողովրդին քնից արթնացնելու անհաջող ու ապարդյուն փորձեր: Փաստորեն, թե՛ հայկական էպոսում, թե՛ իրական կյանքում հերոսների (ապստամբների) և ժողովրդի (աղապտացված կոնֆորմիստների) միջև կա տարաձայնություն և անդունդ, անվստահություն և թյուրիմացություն, քանի որ չկա փոխըմբռնման, անմիջական շփման և փոխվստահության ցանկություն, համատեղ քննարկումներն ու երկխոսությունները ազգին հուզող հարցերի շուրջ, ապահովելով հերոսի և ժողովրդի միջև կապը, մշակվեցին համատեղ գործողությունների պլաններ և դրանց իրականացման մեխանիզմներ ու մեթոդներ:

Հենց այդ մեթոդներից մեկն էլ դպրոցում էպոսի դասավանդման մեթոդների ընտրությունն է հիմնված վեր է նշված վերլուծության վրա:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. «Սասունցի Դավիթ», Երևան, 1981, էջ 114
2. Հր. Մաթևոսյան, Սպիտակ թղթի առջև, Երևան, 2005, էջ 51
3. ՀՀ ԿԳՆ Կրթության ազգային ինստիտուտ, Հայոց լեզու և Գրականություն, 2005թ
4. Կրթության ազգային ինստիտուտ, Լոռու մասնաճյուղ, ուսուցման ժամանակակից մեթոդներ, հնարներ, վարժություններ Վանաձոր, 2008 թ.
5. Մ. Մկրյան , Հայ հին գրականության պատմություն, Երևան , 1976 թ.
6. Սասունցի Դավիթ, Հայկական ժողովրդական էպոս, Երևան, <<Արևիկ>>, 1989թ.
7. Սասունցի Դավիթ, էպոսի պատումների հավաքման ու հրատարակման պատմությունից, <<Սովետական գրականություն>> հրատարակչություն, 1977թ.
8. Գարեգին Սրվանձտյան, Երկեր, հատոր 1, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան, 1978, էջեր 31-33:

Հավելված 1

Դասարան	9-րդ
Թեման	«Սասնա ծռեր» դյուցազներգությունը, «Սանասար և Բաղդասար. Կոիվ Բաղդադի խալիֆի դեմ» (Ճյուղ առաջին)
Հիմնական հասկացություն	Հաղորդակցում Ստեղծարարություն
Ենթահասկացություն	Բովանդակություն Դիրքորոշում և արժևորում Տեքստի հետազոտում
Խաչվող կամ ընդհանրական հասկացություն	Պատճառ և հետևանք Անհատներ և հարաբերություններ Ժամանակ և տարածություն
Միջառարկայական կապեր	Պատմություն, աշխարհագրություն
Ձևավորվող կարողունակություն	Սովորել սովորելու Իքնաճանաչողական և սոցիալական հարաբերություններ Մշակութային
Նպատակները	Առարկայական Զարգացնել էպոսի մասին գիտելիքները: Արժևորել էպոսը՝ որպես ժողովրդի համահավաք մտածողության արգասիք, ժողովրդի երազանքների մարմնավորում: Ձևավորել արժեհամակարգ:

<p>Վերջնարդյունք(ներ)</p>	<p>Կրնկալեն նյութի հիմնական գաղափարը: Կարծևորեն էպոսը՝ որպես ժողովրդի համահավաք մտածողության արգասիք, ժողովրդի երազանքների մարմնավորում:</p> <p>Կամրապնդվի «Մեր էպոսը մենք ենք» գաղափարը: «Սասունցի Դավիթ» էպոսի ուսումնասիրման միջոցով սովորողների մոտ ձևավորել արժեքներ, որոնք կնպաստեն նրանց ազգային ինքնության ընկալմանն ու ձևավորմանը:</p> <p>Կձևավորվեն սոցիալական հմտություններ՝ համագործակցելու, իրար աջակցելու, միմյանց կարծիք հարգելու:</p>
<p>Անհրաժեշտ նյութեր</p>	<p>«Սասնա ծռեր» էպոսի բնագիրը, պատկերագրադրումները, Երվանդ Քոչարի նկարը և Սասունցի Դավիթի արձանի պատկերը, համակարգիչ, էկրան:</p>
<p>Կիրառվող մեթոդներ</p>	<p>Մտազրոհ, խմբային հետազոտում</p>
<p>Ժամանակ</p>	<p>Ընթացքը</p> <p>45 րոպե</p>
<p>5 րոպե</p>	<p>Խթանում Դասը սկսել մտազրոհի մեթոդով Ի՞նչ է դյուցազներգությունը: Ե՞րբ է ստեղծվել «Սասնա ծռերը» և ու՞մ կողմից: Ե՞րբ և ովքե՞ր են առաջինը գրի առել դյուցազներգությունը:</p>
<p>25 րոպե</p>	<p>Իմաստավորում</p> <p>Այս փուլում կիրառել «Խմբային հետազոտություն» մեթոդը և դասարանը բաժանել չորս խմբի՝ «Սանասար և Բաղդասար», «Մեծ Մհեր», «Սասունցի Դավիթ», «Փոքր Մհեր»: Տալ հանձնարարություններ.</p> <p>«Սանասար և Բաղդասար» խմբին՝ Աշխարհագրական ո՞ր տարածքում է ստեղծվել էպոսը:</p>

	<p>Ի՞նչ էք հասկանում համահավաք բնագիր ասելով: Ի՞նչ վերնագիր է ստացել համահավաք բնագիրը: Ովքե՞ր են այն ստեղծել : «Մեծ Միեր » խմբին`  Ինչպիսի՞ն են լինում դուրսագրության հերոսները:  Քանի՞ ճյուղ ունի «Սասնա ծռեր» դուրսագրությունը:  Բնագրից օգտվելով` գտնել և թվարկել գլխավոր հերոսներին: «Սասունցի Դավիթ» խմբին` համառոտ պատմել «Սանասար և Բաղդասար» ճյուղը:  «Փոքր Միեր» խմբին` Ի՞նչ դեր ունի ջրի պաշտամունքը դուրսագրության մեջ: Ի՞նչ խորհրդանշաններ կան դուրսագրության մեջ: Թվարկել երկրորդական հերոսներին:</p>
<p>10 րոպե</p>	<p>Կշռադատում: Ի՞նչ է էպոսը: Ի՞նչ է պատումը: Ի՞նչ են անվանում էպոսը պատմողին: «Սասունցի Դավիթ» խմբի անդամները ասացողնե՞ր են, թե՞ ոչ: Մեկ նախադասությամբ բնութագրել Գագիկ թագավորին, Բաղդադի խալիֆին, Ծովինարին, Սանասարին, Բաղդասարին, Դեղձուն-Ծամին:</p>
<p>3 րոպե</p>	<p>Անդրադարձ, Ի՞նչ արեցինք, ինչո՞ւ և ի՞նչ նոր բան իմացար: Ի՞նչը քեզ զարմացրեց:</p>
<p>2 րոպե</p>	<p>Տնային կամ յուրացման անաշխատանք: Բնութագրել առաջին ճյուղի հերոսներին: Կարդալ էպոսի 2-րդ և 3-րդ ճյուղերը, կազմել հարցեր:</p>

